Відокремлений структурний підрозділ «Морський фаховий коледж
Херсонської державної морської академії»
Бібліотека

<u>У скарбничку фахових знань</u>

Обмеження в морі: що таке Конвенція Монтре і як вона застосовується в умовах війни

(До 90-річчч (1936) з набуття чинності Конвенція Монтре)

20 липня 1936 року представники більш ніж десяти держав зібралися у швейцарському місті Монтре, щоб вирішити давню дилему: як і ким мають управлятися ці життєво важливі водні шляхи? У підсумку було ухвалено Конвенцію Монтре – угоду, яка відновила суверенітет Туреччини над протоками Дарданелли та Босфор. Це сталося після багатьох років міжнародного контролю над ними після поразки Османської імперії у Першій світовій війні.

Конвенція - документ обсягом майже 30 сторінок - затвердила правові норми, які й сьогодні регулюють режим використання турецьких проток.

Принципи Конвенції Монтре

Головним принципом конвенції, зафіксованим в її першому розділі, є принцип права свободи проходу і мореплавання в обох протоках. Для цивільних суден зберігається повна свобода проходу через протоки у воєнний і мирний час.

З військовими кораблями все набагато складніше. Країни, що мають вихід до Чорного моря, можуть проводити через Босфор і Дарданелли будь-які кораблі. Вони зобов'язані лише повідомляти про це турецький уряд через дипломатичні канали.

Для кораблів нечорноморських країн діє особливий режим. Вони не можуть проводити в Чорне море кораблі водотоннажністю понад 30 тисяч т і на

термін більше 21 доби. Правда, існують обмовки, що дозволяють в особливих умовах збільшувати тоннаж.

У разі війни, в якій бере участь Туреччина, вона може перекривати протоки для країни, з якою вона воює, а також для будь-яких військових кораблів. При цьому особливо наголошується, що те саме Туреччина має право зробити, якщо тільки запідозрить, що їй загрожує небезпека.

Конвенція передбачає механізм скасування цих заходів, але його можуть привести в дію більшість країн, що підписали конвенцію. Крім того, існують і деякі умови проходження, такі як прохід через протоки підводних човнів в надводному положень, а також інші.

При цьому, принципи Конвенції Монтре, як вважають експерти, викладені досить туманно. Вони дозволяють Туреччині вводити деякі обмеження на прохід через протоки. Наприклад, нічого не вказано про те, які підстави повинні бути у Туреччини для того, щоб вважати, що для неї є загроза безпосередньої військової небезпеки з боку якоїсь держави. Крім того, в зоні проток діють не тільки положення Конвенції Монтре або закони морського права, але й правила, які Туреччина ввела в односторонньому порядку. Серед цих правил зустрічаються й такі, що не відповідають міжнародним конвенціям: наприклад, Туреччина наполягає на використанні лоцмана, встановлює певні терміни подачі та дії повідомлення або вимагає від військових кораблів проходити через протоки тільки в денний час.

А як є насправді?

В перші дні повномасштабного вторгнення російських військ в Україну Туреччина закрила Босфор і Дарданелли. Держава, що відповідно Конвенції Монтре фактично й юридично контролює чорноморські протоки, скористалась статтею 19 цього міжнародного договору. Нею, зокрема, передбачається, що за умов війни, коли Туреччина не є воюючою стороною, військові кораблі ворогуючих сторін не можуть проходити протоками.

27 лютого 2022 року Туреччина офіційно визнала, що напад Росії на Україну є війною. Це було важливо з юридичної точки зору: стаття 19 Конвенції Монтре 1936 року дозволяє Туреччині обмежувати прохід військових кораблів держав, які воюють, якщо сама Туреччина не є стороною війни.

28 лютого міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу заявив, що Анкара попередила всі країни — як причорноморські, так і інші — про недопустимість проходу військових кораблів через протоки.

Це було офіційне застосування Конвенції Монтре, а не просто політична заява Ердогана.

1 березня 2022 року Reuters опублікувало повідомлення з посиланням на заяву м інмстра Чавушоглу: Росія планувала провести через турецькі протоки чотири військові кораблі 27–28 лютого.

За словами міністра:

- три кораблі не були приписані до військово-морських баз Чорного моря;
- один корабель був приписаний до Чорноморського флоту;

Туреччина попросила Росію не проводити ці кораблі;

Росія погодилася, і кораблі не пройшли.

Важлива деталь: це не зовсім те саме, що офіційне примусове перехоплення кораблів турецькими силами. Росія відмовилася від проходу після дипломатичного звернення Туреччини.

Ось тут є особливо цікава обставина.

У Середземному морі на початку 2022 року перебувало угруповання Тихоокеанського флоту Росії, до якого входили:

- ракетний крейсер «Варяг»;
- великий протичовновий корабель «Адмірал Трібуц»;
- судно забезпечення.

Це підтверджує дослідження індійського National Maritime Foundation, присвячене морській стратегії Росії в Чорному морі.

У тому самому дослідженні зазначено, що наприкінці лютого Росія хотіла перекинути до Чорного моря чотири великі бойові кораблі з угруповання, яке перебувало в Середземному морі.

Блокування цього підсилення пов'язують з неможливістю Росії реалізувати повноцінну морську операцію проти українського узбережжя.

Російське десантне угруповання чисельністю 12 великих десантних кораблів:

шість кораблів Чорноморського флоту;

шість кораблів, які прибули з інших російських флотів.

У російському середземноморському угрупованні перед повномасштабним вторгненням перебували два кораблі Тихоокеанського флоту: ракетний крейсер «Варяг» і великий протичовновий корабель «Адмірал Трібуц», які українська Моніторингова група пов'язує з невдалою спробою проходу чотирьох російських кораблів через протоки. Ці кораблі мали забезпечувати

морську складову російської операції. У дослідженні названо такі можливі завдання російського угруповання:

- блокування великих українських портів, зокрема Одеси та Маріуполя;
- вогнева підтримка сухопутних операцій;
- висадка морського десанту;
- захоплення плацдармів на українському узбережжі;
- подальше просування військ углиб території України.

Тож, 27 лютого Туреччина оголосила про юридичне визнання війни. **У лютому 2022 року Туреччина під керівництвом Реджепа Ердогана застосувала Конвенцію Монтре, обмеживши прохід військових кораблів воюючої Росії через Босфор і Дарданелли. Це позбавило російське угруповання можливості отримати додаткове морське підсилення в критичний момент наступу на Україну та стало одним із чинників, що обмежили загрозу українському узбережжю, зокрема Одесі.**

Історія застосування Конвенції Монтре — справді важлива для розуміння того, як міжнародне право та рішення Туреччини вплинули на перебіг морської війни проти України.

Перекривши протоки частково для російських кораблів і допомагаючи цим Україні, Туреччина також підстрахувала саме себе для уникнення подальшої ескалації в Сирії. Існує так званий «Сирійський експрес» – логістичний шлях з

окупованого Криму до сирійського порту Тартус, яким можуть проходити з-поміж іншого великі десантні кораблі РФ й судна забезпечення.

При цьому Конвенція Монтре також обмежила можливості прихильників України на Заході. У 2024 році Великобританія подарувала Києву два мінні тральщики, які, за даними британського міноборони, не змогли увійти до Чорного моря, оскільки Туреччина розглядає їх як "військові судна". У підсумку тральщики були пришвартовані в порту Портсмута, що на півдні Англії.

Можливо, головним чинником, що забезпечує актуальність конвенції й донині, є багаторічне визнання цього документа державами. У той час, коли так званий міжнародний порядок, заснований на правилах, дедалі частіше опиняється під тиском, Конвенція Монтре залишається рідкісним прикладом багатостороннього дипломатичного механізму, якого, як і раніше, дотримуються та який поважають через 90 років після його ухвалення.

Майбутнє конвенції

Конвенція Монтре – досить архаїчний документ – у конвенції досі згадується Ліга Націй – попередниця ООН, яка припинила своє існування 80 років тому. Але, як вважають експерти, конвенцію "ніхто не хоче чіпати" через побоювання, що це "відкриє своєрідну скриньку Пандори, коли з усіх питань доведеться заново домовлятися з росією.

Протягом дев'яти десятиліть свого існування Конвенція Монтре пережила війни, політичних лідерів і цілі покоління. І доти, доки вона діє, Туреччина зберігає контроль над воротами до Чорного моря.

Джерела:

https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zastosuvannya-konvenciyi-montre-za-umov-rosiyskoukrayinskoyi-viyni.html
https://www.dw.com/uk/ak-konvencia-montre-obmezue-mozlivosti-nato-u-cornomu-mori/a-78055981
https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/12/151211_turkish_straits_law_im

09.11. 2026 р.

Укладачі: Ганна ПРОКОПЧУК, завідувачка бібліотеки
Інна ГОРОХОВСЬКА, бібліотекар
Ніна Галузинська, адміністратор бази даних